

SUSRETI PEDAGOGA NACIONALNI NAUČNI SKUP

15. maj 2021.

```

010 011 1111 0001101 00001011 110 00111100011 000 110 100 001 100011011 101
000 000 0001 001 0 100 101 001 111 011 0000 000 000 001 111
001 000 10 01 01010 000 110 011 011 11 00 01001 100 100 010 111
101 001 000 101 000010 11101110 011 100 010 000 101 001 010 011 11000010 111
10 01 0101100010 100 001 010 101 110101001 010 000101 010 111
10101 101 010 111 1011 100 111 110 011 101 010 00101 1110000 111 010
100 1110 0010 000001 110 110 010 000 011 111 110 1111 100000111 011

10010 100010000 100001101 001 00001001110 11011000 110 100 0000 0001 011 110 000010011 101 110
010 111 010 110 000 110 011 1011 0110 0001 000 101 0011 01101 111 111 101 010 000
011 000 011 111 101 010 00 10 000 110 111 100 100 101111 111100 010 010 011 100 101
1100 1111 00000101 010101010 01 10 100 011 000 110 110 001 110 101 0100 010 100 10010011 101 011
101 001 000 111 100 110 100011101 111 110 011 1100011 0010001110 001 0111001 101 101 011 100
001 100 101 0100 011 010 001 010 0011 1011 0100 11000 011 010 101 1100 1001 001 011 010
01011 0110001111 001 0000101 10111110101100 00011010 110 0110 1000111 01 011001 1111010110 101000

10010110 100 1011100 000 00000000100 001 011 101 001 0001101 000 0000
001 101 000 100 00 010 100 010 110 0100 010 100 100 0001 01001
101 100 110 100 000 001 11100 111 011011 011 0001 000 1101 131010
101 101 000 010 101 011 10 11 000 011 101 111 101 100 000 01 000 010
111 110 100 111 11001 101 011 101111001 001 101 101101 0111 1011 100 1011 010
111 101 100 100 111 000 001 001 001 111 011 01110 010 100 111 00 100
01011111 011 000111101 000 000 001 000 100000101 100 111 111111 101 000

11 01
1100
000001 00 010 000101010 111 100 11111000011 01100001 100 010 000 100 101
010 101 00 111 100 000 111 001 001 10 11100 001 010 101 100
110 111 1100111 101110111 011 010 010 10001100 011 011 111 111 110 011
010 001 00 101 010 110 101 011 110 10 000 110011 110 000 110
0001 1001 10 001 000 1100 100 010 001 00 011 011 111 010 011
111001 00 101 100 1110 10101 000000001001 10111100 111 010 00110 10000

```

ZBORNİK RADOVA

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu,
Institut za pedagogiju i andragogiju

Pedagoško društvo Srbije

Susreti pedagoga
Nacionalni naučni skup:
Vaspitanje i obrazovanje u digitalnom okruženju
15. maj 2021, Beograd

Zbornik radova

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Izdavači

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Institut za pedagogiju i andragogiju
Čika Ljubina 18–20, Beograd

Pedagoško društvo Srbije
Terazije 26, Beograd

Za izdavača

Prof. dr Živka Krnjaja
Nataša Stojanović

Urednici

Doc. dr Ivana Jeremić
Doc. dr Nataša Nikolić
MA Nikola Koruga

Recenzenti saopštenja

Prof. dr Aleksandra Pejatović
Prof. dr Katarina Popović
Prof. dr Nataša Vujisić Živković
Prof. dr Šefika Alibabić Hodžić
Prof. dr Živka Krnjaja
Prof. dr Aleksandra Ilić Rajković
Prof. dr Emina Hebib
Prof. dr Jovan Miljković
Prof. dr Milan Stančić
Prof. dr Violeta Orlović Lovren
Doc. dr Ivana Jeremić
Doc. dr Maja Maksimović
Doc. dr Nataša Nikolić
Doc. dr Tamara Nikolić
Doc. dr Zorica Milošević
MA Dragana Purešević
MA Nikola Koruga

Prof. dr Branislava Knežić
Prof. dr Kristinka Ovesni
Prof. dr Radovan Antonijević
Prof. dr Vera Spasenović
Prof. dr Aleksandar Tadić
Prof. dr Biljana Bodroški Spariosu
Prof. dr Jelena Vranješević
Prof. dr Lidija Radulović
Prof. dr Nataša Matović
Doc. dr Bojan Ljujić
Doc. dr Lidija Miškeljin
Doc. dr Mirjana Senić Ružić
Doc. dr Saša Dubljanin
Doc. dr Vladeta Milin
Doc. dr Zorica Šaljić
MA Nevena Mitranić

Prelom

Dosije studio, Beograd

Dizajn korica

Strahinja Stoiljković

Štampa

Pedagoško društvo Srbije, Beograd

Tiraž

100

ISBN 978-86-80712-44-4

Odeljenje za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Pedagoško društvo Srbije organizovali su u okviru Susreta pedagoga nacionalni naučni skup sa temom „Vaspitanje i obrazovanje u digitalnom okruženju“. Cilj skupa bio je da se razmotre najnovija naučna saznanja relevantna za osmišljavanje različitih mogućnosti primene novih organizacionih oblika i metoda rada u procesu realizacije vaspitanja i obrazovanja u digitalnom okruženju, kao i iskustva u organizaciji i realizaciji nastave na daljinu.

Susreti pedagoga
Nacionalni naučni skup
15. maj 2021, Beograd

Vaspitanje i obrazovanje u digitalnom okruženju

Zbornik radova

Urednici

Doc. dr Ivana Jeremić
Doc. dr Nataša Nikolić
MA Nikola Koruga

DIREKTNA I ONLAJN NASTAVA – SLIČNOSTI I RAZLIČITOSTI PERSPEKTIVA STUDENATA¹

Aleksandra P. Pejatović²

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Violeta R. Orlović Lovren³

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Neda M. Čairović⁴

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Apstrakt

Pandemija COVID-19 uticala je na neophodnost brzog prelaska sa direktne na onlajn nastavu. Nakon stečenog iskustva u realizaciji onlajn nastave, pred autore ovog rada iskrsla su brojna pitanja, koja su uticala na odluku da se sprovede istraživanje na uzorku studenata andragogije. Istraživanje je imalo cilj da se uporede osnovne karakteristike onlajn i direktne nastave na osnovu seta izdvojenih elemenata i efekata nastave, uz pitanja o prednostima i nedostacima onlajn nastave i mogućnostima za prevazilaženje nedostataka. Dobijeni nalazi su u skladu sa brojnim drugim istraživanjima. Oni ukazuju na to da se kao osnovne prednosti onlajn nastave navode ušteda i fleksibilnost vremena i komfornost prostora odakle se nastavi pristupa, a kao osnovni nedostaci smanjeni aktivitet studenata, njihovo lično angažovanje i komunikacija između aktera nastavnog procesa. Predlozi za prevazilaženje nedostataka onlajn nastave odnose se na: dizajniranje i organizaciju nastave, usavršavanje nastavnika i studenata za rad u onlajn okruženju i unapređivanje tehničkih uslova.

Ključne reči: direktna nastava, onlajn nastava, elementi nastave, efekti nastave

Uvod

Opređenje da se sprovede uporedna analiza osnovnih karakteristika onlajn i direktne nastave, na osnovu seta izdvojenih elemenata, proisteklo je iz upitanosti autora ovog rada o prelasku sa direktne na kombinovanu i onlajn nastavu. Prelazak se pojavio kao nužan i prinudan usled pandemije COVID-19, što upućuje na situaciju da promena modaliteta nastave nije bila unapred planirana i detaljnije projektovana. Izmene dominantno karakterišu pokušaji da se postojeći programi kurseva, pripremljeni za realizaciju u direktnoj nastavi, smeste u okvire omeđene onlajn nastavom.

---

1 Realizaciju ovog istraživanja finansiralo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije na osnovu Ugovora br. 451-03-9/2021-14 o realizaciji i finansiranju naučno-istraživačkog rada NIO u 2021. godini.

2 aleksandra.pejatovic@gmail.com

3 orlovicvioleta08@gmail.com

4 nedacairovic@outlook.com

Opisano iskustvo izazvalo je želju autora ovog rada da uporede međusobno osnovne karakteristike direktne i onlajn nastave, radi uočavanja njihovih prednosti i nedostataka, s ciljem da sagledamo mogućnosti unapređivanja, prvenstveno onlajn nastave.

Direktna i onlajn nastava – šta kažu istraživanja?

S obzirom na to da je kombinovanje direktne i onlajn nastave na univerzitetskom nivou obrazovanja počelo krajem XX veka i da od tada kreće ekspanzija onlajn nastave, ne čudi to što postoji obilje istraživačkih nalaza koji se odnose na onlajn nastavu. Valja precizirati da onda kada se „proces nastave u potpunosti oslanja na primenu interneta posredstvom IKT-a, tada govorimo o jednom od oblika obrazovanja na daljinu, tj. online nastavi“ (*Stavovi mladih...*, 2020, str. 3). Predstavićemo sažeto neke od nalaza manjeg broja istraživanja, i to one koji nam pružaju informacije o prednostima i nedostacima ovog modaliteta nastave, a posredstvom njega i direktne nastave.

Soung i saradnici (Song et al., 2004) u Džordžiji su sproveli istraživanje percepcije studenata (N = 76) o prednostima i nedostacima onlajn nastave. Među prednostima studenti su navodili dizajn kursa, motivisanost za učenje, upravljanje vremenom i udobnost, a kao nedostatke: tehničke probleme, nedostatak osećaja zajedništva, vremensko ograničenje i teškoće u razumevanju ciljeva poučavanja.

U istraživanju grupe autora (Tichavsky et al., 2015) iz 2010. godine, na uzorku od 730 američkih studenata, njih 56% je preferiralo kurseve „licem u lice“, 30% kombinovanu nastavu, a 13,6% onlajn nastavu. Među razlozima zbog kojih su se opredelili za nastavu „licem u lice“ studenti su navodili: želju za interakcijom, zabrinutost za motivaciju i komfor koji osećaju zbog familijarnosti.

Polazeći od konstatacije da se, tako reći, već tradicionalno manji nivo interaktivnosti vezuje za onlajn učenje nego za učenje „licem u lice“, Bejli (S. Bali) i Laju (C. Liu) sproveli su istraživanje na uzorku od 107 studenata Indonezijskog otvorenog univerziteta, koji su upoređivali direktno realizovane i onlajn kurseve s obzirom na: „socijalno prisustvo“ (shvaćeno kao stepen u kojem se neko ističe u procesu komunikacije između dve osobe...), socijalnu interakciju i zadovoljstvo. Studenti su veću zastupljenost sva tri indikatora povezali sa učenjem „licem u lice“ (Bali & Liu, 2018).

Prodanović i Gravanović (2020) za ispitivanje procena novog onlajn obrazovnog okruženja odabrale su uzorak studenata (52) engleskog jezika sa Univerziteta Singidunum. Oni su kao prednosti onlajn nastave, u najvećem broju, navodili: uštedu vremena, dostupnost predavanja i što na osnovu snimljenih časova mogu sami da prođu lekciju. Među nedostacima onlajn nastave istakli su: smanjenu interaktivnost („licem u lice“, sa kolegama, nepravovremena povratna informacija) i teže održavanje pažnje.

Grupa autora je 2020. godine, na uzorku od 770 srednjoškolaca iz 300 srednjih škola iz Srbije ispitala njihovo iskustvo u onlajn nastavi (*Stavovi mladih...*, 2020). Kao prepreke njenoj uspešnoj realizaciji učenici u najvećem broju navode nedostatak interakcije sa drugim učenicima (31%) i nedostatak interakcije sa nastavnikom (26,5%). Tim preprekama se pridodaju nedostatak povratnih informacija od nastavnika i monotona nastava i nedostatak raznovrsnih sadržaja. Da je tradicionalna nastava bolja, smatra 56,6% ispitanika.

I u ovom sažetom prikazu istraživanja jasno se uočava tendencija da se kao prednosti onlajn nastave najčešće navode ušteda vremena i dostupnost nastave, a kao njen osnovni nedostatak niži nivo interaktivnosti. Ta smanjena interaktivnost se prostire u tri pravca: relacija nastavnik – student, međusoban odnos studenata i kašnjenje u pružanju povratne informacije studentima od nastavnika.

Metodološki okvir istraživanja

Kao što je već ranije navedeno, istraživanje smo sproveli sa ciljem da uporedimo osnovne karakteristike direktne i onlajn nastave i da izdvojimo prednosti i nedostatke oba modaliteta nastave, sa svrhom njihovog daljeg unapređivanja.

Ukupno je izdvojeno devet elemenata nastave: sadržaj; tehnike i metode, prateći materijal, aktivnost nastavnika, aktivnost studenata, lični aktivitet, komunikacija na relaciji nastavnik – studenti, komunikacija između studenata i nastavničko praćenje postignuća studenata. Studenti su procenjivali usklađenost elemenata sa oba ponuđena okruženja u kojem se nastava odvija – direktno ili onlajn.

Nakon toga studenti su procenjivali i efekte dva modaliteta nastave sa ponuđene tri mogućnosti: da je određen efekat veći u direktnoj nastavi, da je veći u onlajn nastavi i da je podjednak u obe. Procene efekata davali su imajući u vidu: ličnu zainteresovanost za učešće u nastavi, mogućnost usvajanja novih znanja, mogućnost usvajanja novih veština, mogućnost razmene među učesnicima, mogućnost kontaktiranja sa voditeljem kursa, mogućnost praktičnog vežbanja, mogućnost obavljanja predispitnih obaveza i pripremljenost za kolokvijume i ispite.

Studenti su svoje mišljenje mogli da iskažu i odgovorima na tri otvorena pitanja: koja je najveća prednost onlajn nastave, koji je najveći nedostatak onlajn nastave i kako misle da taj nedostatak može da se prevaziđe.

Uzorak istraživanja čini 60 studenata andragogije sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Od toga, sa nivoa osnovnih studija, 13 je studenata prve godine, pet druge godine, 18 treće i 15 četvrte (ukupno 52), a osam sa master studija andragogije.

U statističkoj obradi izračunavane su frekvencije, procenti, aritmetička sredina, standardna devijacija i drugi parametri na koje se u ovom radu nećemo pozivati.

Analiza rezultata istraživanja

Studenti su devet izdvojenih elemenata podučavanja procenjivali u odnosu na okruženje u kojem se nastava odvija. Osnovni kriterijum je bio njihova usklađenost sa okruženjima. U direktnoj nastavi, na osnovu aritmetičkih sredina, kao najusklađeniji sa okruženjem pojavljuju se: aktivnost nastavnika; komunikacija nastavnik – studenti; komunikacija između studenata i sadržaji (Tabela 1). Najnižu aritmetičku sredinu ima angažovanje studenata, mada je i ona na veoma visokom nivou (4,00). To što procene usklađenosti elemenata poučavanja u direktnoj nastavi ne idu ispod četiri ukazuje, mogli bismo reći, na dobro dizajniranu nastavu.

Tabela 1: Procene elemenata direktne i onlajn nastave

Elementi nastave	Direktna nastava (AS)	Onlajn nastava (AS)
Sadržaji	4,53	4,02
Tehnike i metode	4,48	3,37
Prateći materijali (prezentacije, izvodi iz literature i sl.)	4,45	4,27
Aktivnost nastavnika	4,75	4,10
Aktivnost studenata	4,10	2,50
Lično angažovanje studenta	4,00	2,82
Komunikacija nastavnik – studenti	4,57	3,40
Komunikacija između studenata	4,53	3,38
Praćenje postignuća studenata od nastavnika	4,33	3,52

Usklađenost elemenata u onlajn nastavi procenjena je kao znatno niža. Samo tri elementa su na nivou višem od četiri: prateći materijali, aktivnost nastavnika i sadržaji. Možemo da primetimo da se u oba modaliteta aktivnost nastavnika visoko kotira. Međutim, u onlajn nastavi su na prilično niskom nivou procenjeni aktivnosti studenata i lično angažovanje studenta. U ta dva elementa se istovremeno ispoljava najveća razlika između direktne i onlajn nastave, u korist direktne. Rezultati do kojih smo došli potpuno su usklađeni sa rezultatima drugih istraživanja.

Do podataka za upoređivanje direktne i onlajn nastave došli smo i uz pomoć studentskih procena efekata nastave zasnovanih na osam izdvojenih indikatora. Za šest efekata studenti su procenili da su veći u direktnoj nastavi (Tabela 2). Reč je o: zainteresovanosti za učešće u nastavi, mogućnosti usvajanja novih znanja, mogućnosti usvajanja novih veština, mogućnosti razmene među učesnicima, mogućnosti praktičnog vežbanja i pripremljenosti za kolokvijume/ispite. Podjednako ostvarivanje efekata u oba modaliteta nastave vezano je za mogućnost kontaktiranja sa voditeljima kursa i mogućnost obavljanja predispitnih obaveza. Lako je primetiti da se jedino o mogućnosti obavljanja predispitnih obaveza nešto veći broj studenata nego što je uobičajeno izjasnio da je ta mogućnost veća u onlajn nastavi (11). Na osnovu procena studenata mogu da se uoče tri osnovne tendencije u procenjivanju efekata direktne i onlajn nastave. Zainteresovanost za učešće u nastavi i mogućnosti razmene između učesnika veće su u direktnoj nastavi, koja takođe pruža veće mogućnosti za usvajanje novih znanja, a pogotovu za razvijanje novih veština, što je svakako povezano sa većim mogućnostima za praktično vežbanje koje otvara direktna nastava. Takođe, nešto bolju pripremljenost za kolokvijume i ispite omogućava direktna nastava.

Tabela 2: Procene efekata nastave u odnosu na modalitet nastave

Indikatori za procenu efekata nastave	Veće je u direktnoj nastavi (f)	Veće je u onlajn nastavi (f)	Podjednako je u obe vrste nastave (f)
Zainteresovanost za učešće u nastavi	50	3	7
Mogućnost usvajanja novih znanja	36	1	23
Mogućnost usvajanja novih veština	54	1	5
Mogućnost razmene među učesnicima	43	1	16
Mogućnost kontaktiranja sa voditeljima kursa	21	7	32
Mogućnost praktičnog vežbanja	57	0	3
Mogućnost obavljanja predispitnih obaveza	19	11	30
Pripremljenost za kolokvijume/ispite	35	1	24

Na otvorena pitanja o tome koje su prednosti, a koji nedostaci onlajn nastave, studenti su kao prednosti najčešće navodili: uštedu vremena, mogućnost zajedničkog dogovaranja o terminu održavanja časa, što ona može da se održava i onda kada direktna nastava ne može (36); fleksibilnost i komfor u odnosu na prostor (28); brža razmena informacija i veće mogućnosti za pronalaženje relevantnih materijala (6). Među nedostacima, u skladu sa našim očekivanjima, najčešće su navodeni: smanjena interakcija (zbog tehničkih uslova, nedostatak živog kontakta, otežano korišćenje metoda koje podstiču interakciju, neprijatnost studenata za interakciju u onlajn okruženju i sl. – 27), otežana komunikacija (usporena, jednosmerna, teže uočavanje neverbalne komunikacije – 19), smanjena motivacija zbog nedostatka živog kontakta i slabije interakcije (14), teže održavanje pažnje kao posledica okruženja za učenje i smanjene interakcije (10).

Na kraju upitnika, studenti su zamoljeni da predlože načine za prevazilaženje uočenih nedostataka i unapređivanje kvaliteta onlajn nastave. Najveći broj predloga odnosi se na dizajniranje i organizaciju nastave (37). Među njima su: korišćenje metoda i tehnika za podsticanje interakcije, organizovanje kombinovane nastave, održavanje stalnih konsultacija, skraćivanje vremenskog trajanja onlajn predavanja, definisanje pravila rada u onlajn okruženju koja doprinose formiranju atmosfere i održavanju pažnje itd. Još se navode potreba usavršavanja nastavnika, a i studenata za rad u onlajn okruženju (5) i potreba unapređivanja tehničkih uslova (3).

Zaključak

Kao i druga brojna istraživanja, i naše je pokazalo da i direktna i onlajn nastava imaju prednosti i nedostatke. Prednosti direktne nastave su brojne i odnose se na veoma važne elemente i efekte nastave. Posebno se, po prilagođenosti okruženju, izdvajaju: aktivnost nastavnika, komunikacija nastavnik – studenti, komunikacija između studenata, sadržaji i korišćene metode i tehnike. Onlajn nastava

prednosti ispoljava u odnosu na uštedu i fleksibilnost vremena i prijatnost i komfornost prostora iz kojeg student pristupa nastavnom procesu. Kada je reč o efektima, najviše zabrinjavaju istaknute znatno slabije mogućnosti usvajanja novih veština i praktičnog vežbanja u onlajn nastavi, za koju se istovremeno vezuje i niža zainteresovanost studenata da u njoj učestvuju.

Na osnovu mišljenja studenata otvara se veoma širok prostor za unapređivanje onlajn nastave, smešten između procesa dizajniranja i organizacije nastave, učenja da se poučava i uči u onlajn okruženju i poboljšanja tehničkih uslova za realizaciju tog modaliteta nastave.

Literatura

- Bali, S., & Liu, C. (2018). Students' perceptions toward online learning and face-to-face learning courses. *Journal of Physics: Conference Series*, 1108. Retrieved from [Students' perceptions toward online learning and face-to-face learning courses – IOPscience](#)
- Prodanović, M., & Gravanović, V. (2020). Online language teaching and learning: Anglistics students' perspectives on the new educational environment imposed by the COVID 19 outbreak. *Collection of Papers of the Faculty of Philosophy*, L(3), 231–248.
- Song, L., Singleton, E., Hill, J., & Hwa Koh, M. (2004). Improving online learning: Student perceptions of useful and challenging characteristics. *Internet and Higher Education*, 7(1), 59–70.
- Stavovi mladih o online nastavi u Srbiji* (2020). Friedrich Naumann fondacija za slobodu – Kancelarija za Zapadni Balkan, Libero. Dostupno na <http://zadecu.org/wp-content/uploads/2021/02/Rezultati-istrazivanje-o-stavovima-mladih-o-onlajn-obrazovanju-u-Srbiji-1.pdf>.
- Tichavsky, L., Hunt, A., Driscoll, A., & Jicha, K. (2015). „It's Just Nice Having a Real Teacher“: Student Perceptions of Online versus Face-to-Face Instruction. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, 9(2), Article 2.